

18. *Konceptuální reprezentace rozhodovacích procesů a sociálních interakcí* (K. Rainio)
19. *Sociálně ekonomický model migrace v systému město – vesnice* (F. M. Borodkin, S. V. Soboleva)
20. *Úhrada dluhu: aplikace k problému migrace a kontroly porodnosti* (N. Keyfitz)
21. *K problému modelování růstu měst* (R. Malm, G. Olsson, O. Wärneryd)

V knize, bohužel, chybí podrobný věcný rejstřík, který by tu byl velmi užitečný, neboť — i když jde o sborník, a to navíc sborník konfrontující sovětskou, americkou a evropskou školu na poli „sociologické matematiky“ — jde o práci ucelenou, o velmi šťastně pojatý a sestavený celek.

Kniha není určena širokému okruhu výzkumníků, ale především matematikům pracujícím v sociologii, metodologům, zájemcům s dobrými znalostmi základů matematiky, zvyklým pracovat s formálními obecnými symboly, a pedagogům, kteří budou výsledky dále rozšiřovat (na matematické i nematematické úrovni). Neobsahuje jednoduché návody (ty jsou obsaženy v matematické formulaci a symbolice), ale argumentaci a vyvozování závěrů a modelů, v řadě kapitol též ilustrační praktické ukázky aplikace. S celým sborníkem by se měl seznámit především každý matematik, který má aspirace být užitečným v společenské vědě. Systematicky tříděný souhrn příspěvků totiž umožňuje orientaci v problematice, která se může zdát při studiu periodické literatury roztržštěná — dlouho trvá než do ní pronikneme, než pochopíme důležitost dílčích prací v jejich širších souvislostech. Sborník poskytuje základní pojmovou strukturu a opěrné body pro takovou orientaci. Studijní význam mají i speciální modely třetí části, přestože individuální zájem čtenáře k nim nemusí směřovat. Jejich role je však v širším pohledu (kromě specifického aplikačního nasazení) i motivační: analogické postupy lze s modifikacemi použít i jinde (to naznačuje konečně i název kapitoly 20).

Je velice obtížné zhodnotit tento typ publikace. Všechny kapitoly obsahují prověřené (praxí i přísným výběrem vysoce odborné redakční poroty) hodnoty. Jejich dosah záleží na použití a na dalším rozpracování v našich podmínkách neboť filozofické a praktické kontexty aplikací jsou u nás jiné než u západních uživatelů. I když si můžeme klást řadu otázek a budeme nesouhlasit s některými výroky (například v kapitolách o příčinnosti), jde o materiál, s nímž se musí marxistická sociologie vypořádat, který může být z velké části přímo využit a rozvinut, určité části pak musí být překonány a využity na podkladě vlastního filozofickometodologického zájmu. Výsledky soustředěné ve sborníku mohou být prostředkem hlubokého poznání, jsou-li pojímány kreativně ve spojení s obsahem sociologických úloh a s cíli poznání. Sama matematika společenskovědní problém neřeší, neboť je abstraktní a bezobsažná. Její využití záleží na uživateli a na jeho schopnosti spojit formální aparát a sociologický obsah. Tak je tomu i se sborníkem *Matematika v sociologii*, jehož potence je v rámci tvořivého marxistického přístupu podstatně vyšší než v limitech logického nebo empirického pozitivismu. V kontextu úvah o přístupech k matematice v sociologii jsou příznačné i názvy obou verzí sborníku. Zatímco sovětské vydání zdůrazňuje instrumentální roli matematiky, anglický název se soustřeďuje na kvantitu, matematiku, statistiku.

Místo hodnocení knihy či jednotlivých kapitol bude vhodnější doporučit ji ke studiu co nejširšímu okruhu čtenářů, aby se zhodnotila sama v aplikacích i v dalším rozvoji oboru. A tak se také zhodnotí nejlépe záslužná a vysoce odborná práce všech redaktorů.

Jan Řehák

M. M. Petrovskaja: SŠA: politika skzvoz' prizmu oprosov (USA: politika prizmatem výzkumů veřejného mínění)

Moskva, Meždunarodnyje otnošenija 1982, 270 s.

V loňském roce se k nám dostala zajímavá publikace M. M. Petrovské, pracovnice Ústavu Spojených států a Kanady při Akademii věd SSSR, věnovaná problematice výzkumů veřejného mínění v USA. Publikace si zaslouží pozornost nejen proto, že umožňuje nahlédnout do zákulisí jednoho z charakteristických mechanismů utváření a výzkumu společenského vědomí, s jehož výsledky se čas od času setkáváme i na stránkách našeho denního tisku. Je zároveň fundovanou analýzou struktury a dynamiky sil na politické scéně Spojených států v poválečném období. Přehlednout nelze ani její metodologický přínos: umožňuje poznat způsoby a metody práce špič-

kových amerických institucí zabývajících se výzkumem veřejného mínění, tedy metody sociologického výzkumu velmi početných populací.

První část (kapitola 1–4) je věnována otázce postavení výzkumů veřejného mínění v politickém životě Spojených států. Autorka podává marxistickou analýzu role a místa těchto výzkumů při zjišťování politických nálad a názorů široké veřejnosti jako prostředku manipulace masovým vědomím v zájmech vládnoucích kruhů země. Její přístup je konkrétně historický. Sleduje růst politického významu průzkumů veřejného mínění v časovém horizontu od roku 1824 (kdy list *Harrisburg Pennsylvanian* provedl první anketu mezi svým čtenářstvem s cílem zjistit postoje veřejnosti vůči čtyřem pretendům na prezidentské křeslo), přes poválečný rozmach „průmyslu průzkumů veřejného mínění“ až po první měsíce Reaganovy administrativy.

Informační zdroje recenzované studie jsou velmi bohaté. Největší pozornost je po zasluzce věnována výsledkům výzkumů a způsobům práce špičkových institucí – Gallupova Amerického ústavu pro veřejné mínění a institutu L. Harris. Nechybí však ani údaje o činnosti a výsledcích dalších soukromých agentur, velkých deníků a televizních společností, ani o oficiálních průzkumech organizovaných například z pověření senátních výborů Kongresu.

Zvláštní kapitola na konkrétních příkladech práce Gallupova a Harrisova ústavu seznamuje s metodologií výzkumů veřejného mínění. Jsou zde podrobně charakterizovány tři základní typy výběrových výzkumů – zacílený (purposive), metoda kvót (quota sampling) a pravděpodobnostní (probability method). Ve zvláštních případech je ilustrován náhodný (random) a různé varianty stratifikovaného (stratified) výběru dotazovaných populací. Jsou uvedeny i účelové postupy rozpracované G. Gallupem – tzv. sociální strukturní schéma a politické strukturní schéma, stejně jako specifické techniky vedení výzkumného rozhovoru i způsoby vyjádření a kvantifikace názorů vyslovených respondenty.

Předmětem druhé části (rovněž o čtyřech kapitolách) je dialektika vztahů mezi společenským míněním a vnitropolitickými procesy v USA v sedmdesátých letech a v současnosti. Na řadě konkrétních údajů je analyzován proces „fabrikace veřejného mínění“ v souvislosti s americkou volební mašinérií. Výzkumy veřejného mínění – ať oficiální či soukromé – ovšem reflektují nejen postoje široké veřejnosti vůči kandidátům na zákonodárné či exekutivní funkce. Jejich předmětem je široký okruh problémů, jimiž žije americká společnost. Koncem šedesátých a na začátku sedmdesátých let se ve výsledcích výzkumů veřejného mínění objevil kvalitativně nový prvek: silná nespokojenost širokých vrstev obyvatelstva s fungováním politicko-správního systému a narůstání kritických nálad mezi Američany, které od poloviny sedmdesátých let přerůstají ve ztrátu důvěry v budoucnost, masovou apatii, pesimismus. Těmto posunům ve společenském vědomí jsou věnovány dvě samostatné kapitoly.

Na přelomu osmdesátých let dochází ve Spojených státech k aktivizaci pravicových sil, k zostření rozporů mezi liberálním a konzervativním křídlem politicky aktivní složky veřejnosti, k celkovému posunu politického klimatu doprava. Charakter těchto procesů dokresluje řadou konkrétních údajů z reprezentativních výzkumů veřejného mínění 8. kapitola knihy M. M. Petrovské.

Závěrečná, třetí část si v šesti dílčích kapitolách všímá dialektiky vztahů mezi veřejným míněním a zahraniční politikou. Výzkumy veřejného mínění v sedmdesátých letech prokázaly vzrůstající citlivost Američanů vůči zahraničně politickým otázkám. V důsledku toho byla vládní místa nucena rostoucí měrou respektovat mínění veřejnosti i v zahraničně politické oblasti.

Dvě kapitoly jsou věnovány postojům americké veřejnosti vůči Sovětskému svazu. Autorka analyzuje vztah Američanů k SSSR v období ozdravení mezinárodního politického ovzduší, odklonu od atmosféry studené války k sovětsko-americké spolupráci i proces aktivizace protivníků uvolňování spolu s nástupem Carterovy administrativy a jejich vliv na strukturu zahraničně politických postojů ve veřejném mínění. Samostatná kapitola je věnována boji o společenské mínění v souvislosti s uzavřením a ratifikací dohody SALT-2. Ukazuje překvapivě vysokou autonomii postojů Američanů vůči této dohodě – průzkumy veřejného mínění vykazovaly vysokou míru podpory uzavření a ratifikací dohody i v období, kdy ji nejvyšší vládní místa zpochybňovala.

Závěrečné kapitoly poskytují obraz o veřejném mínění ve Spojených státech v současnosti. Autorka ukazuje, jaký vliv na postoje americké veřejnosti má soustavná propaganda o tzv. sovětské hrozbě a k jakým posunům ve veřejném mínění došlo v souvislosti s nástupem Reaganovy administrativy a volebními zisky republikánů v zákonodárných sborech.

Studie M. M. Petrovské je fundovaným, vysoce aktuálním zhodnocením průzkumů veřejného mínění jako výrazného vnitropolitického i zahraničněpolitického faktoru ve Spojených státech. Umožňuje lépe pochopit život a myšlení dnešní americké společnosti, minulé a současné chování jejích politických představitelů v mezinárodních vztazích i citlivěji ocenit perspektivy zahraničně politické orientace USA. Práce je přínosná i z hlediska metodologického. Své čtenáře proto nalezne mezi profesionálními politickými pracovníky, mezi výzkumníky a badateli v oblasti společenských věd i mezi všemi, koho vzrušují otázky a problémy mezinárodní politiky.

Ondřej Landa

Kurt Starke: Junge Partner (Mladý partner)

Leipzig — Jena — Berlin, Urania-Verlag 1980, 190 s.

V pokusech o zobrazení současných mladých lidí, jimiž se dost intenzivně zabývají v NDR (mají na to i specializovanou instituci, Institut für Jugendforschung), se Kurt Starke dostal až k tématu, které zatím stálo stranou pozornosti. Jeho práce představuje ústrojnou součást snah o celistvé zobrazení dnešních mladých lidí žijících v NDR. Po řadě prací, které si všímaly profesionální orientace, vztahů k práci, činnosti ve volném čase, postojů ke společnosti a její institucím atd. tedy přišly na řadu i partnerské vztahy, jejich formy a mechanismy jejich utváření. Na jedné straně Starkeho práce logicky zapadá do širokého pokusu o zmapování pokud možno všech stránek života dnešních mladých lidí v NDR, na druhé straně je prací, která se od předcházejících — zobrazujících jiné stránky dnešní mládeže — dosti liší. V jisté míře je tato odlišnost dána samotným tématem, zaměřeností na sféru „méně veřejnou“, na oblast, do níž se vždy obtížněji proniká a o níž se obtížněji vyslovují jednoznačné závěry.

Vědomí této skutečnosti zřejmě umocnilo Starkeho uvažování nad oprávněností některých výroků i zamítání „absolutní pravdivosti“ zjištění podložených procenty, chí-kvadráty a statistickými koeficienty. Hlavní příčina odlišnosti v Starkeho přístupu však není v tématu, ale v autorovi samém, v jeho přístupu k zpracované látce a v jeho záměru. Starke se pokusil podívat se na partnerské vztahy interdisciplinárně. Záměrně píše pokusil, protože v řadě kapitol jednoznačně převážil přístup sociologický. Velkou devizou jeho práce je absence moralizování. I v těch pasážích práce, v nichž uvažuje o jevech společensky neakceptovaných, o skutečnostech, které se odchylojí od společensky uznávaných norem, nezvedá varovně prst, nepronáší zatracující či varující výroky, ale vysvětluje a předkládá své hypotézy.

Starkeho práce je určena těm, kteří se ve výzkumných ústavech či řídicích orgánech zabývají mládeží, dále je určena dospělým, kteří jsou s mladými lidmi v denním styku, učitelům, mistrům atp. Je, podle autora, ovšem určena i samotným mladým lidem. Tato šíře určení trochu vadí. Specialistům sběhlým v teorii se musí zdát její jazyk příliš laickým, mladým lidem znějí některé části knihy zbytečně učeně. To je ovšem daň za vymezený prostor určení. Všichni si však v této práci mohou najít něco, co je bude zajímat. Budou ovšem muset rozdílně číst. Předpokládám, že mladí lidé budou číst především jednotlivé kapitoly, a to ty, z nichž budou čerpat odpovědi na otázky, které je budou v danou chvíli eminentně znepokojovat a že jen některým z nich se podaří proniknout do problematiky partnerských vztahů v jejich celistvosti. Na druhé straně ti, jimž nepůjde o okamžitou odpověď na některou z dílčích otázek, se budou muset prodat značným množstvím dílčích poznatků, faktů i hypotéz, aby dospěli ke komplexnímu obrazu partnerských vztahů současných mladých lidí.

Starkeho práce čerpá z výsledků několika výzkumů uskutečněných do roku 1978. Po operacionalizaci řady pojmů, s nimiž dále pracuje, se autor zabývá mechanismy vytváření partnerských vztahů a jejich charakteristikami. Zajímají ho tzv. dětské partnerské vztahy čili dětské lásky, asexuální partnerství, reprezentující první prostor sblížování jedinců opačného pohlaví. Staví si otázku, zda i v současné době procházejí mladí lidé, či spíše ještě děti, fází tzv. idolizace a poetična a odpovídá na ni kladně. Obdivování určitého vzoru, které Ch. Bühlerová a E. Spranger považovali v první polovině našeho století za nezbytnou součást osobnostního zrání, má své místo i u dnešní mládeže, právě tak jako její těsnější přimknutí k poezii i její praktikování flirtu — další formy v podstatně nezávazného přibližování se k jedincům opačného pohlaví.